

УДК 159.923

Христина Луканюк**ГЛИБИННО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДУХОВНОГО
ЗРОСТАННЯ ОСОБИСТОСТІ**

Вивчення проблеми глибинно-психологічних засад духовного зростання особистості в площині наукових психологічних досліджень сьогодні засвідчило відсутність єдиного цілісного розуміння сутнісного змісту останніх. Йдучи шляхом теоретичного аналізу класичних психологічних концепцій особистості З. Фрейда, К. Юнга, А. Адлера, Е. Фромма, А. Маслоу, В. Франкла та сучасних концептуальних підходів до проблеми духовності особистості Б.С. Братуся, І.О. Зеліченко, О.І. Климшин, О.П. Колісника, В.П. Москальця, Е.О. Помиткіна, М.В. Савчина, ми наблизилися до об'єктивності пізнання глибинно-психологічних засад духовного зростання та розуміння необхідності вироблення нової стратегії дослідження проблеми духовного життя людини в рамках психології – християнсько-орієнтованої.

Духовне зростання постає як важливий шлях, на якому неминучо є внутрішня боротьба біологічних та духовних сил, це шлях пошуку та знаходження людиною себе, шлях оцінки себе і своїх вчинків відповідно до системи цінностей, ідеалів, що є у свідомості людини. Спроможність людини до духовного зростання уможливають медіатори, носієм яких є вона сама, і які є її культурними "знаряддями" (знак, слово, символ, міф) спілкування з Боголюдиною як верховним посередником між людиною та Абсолютом (В.П. Зінченко).

Внутрішній діалог, суть якого репрезентують такі суб'єктні інстанції, як "Особистісне Я", "Множинне Я" та "Сутнісне Я", обумовлює особливості процесу духовного зростання особистості на глибинно-психологічному рівні та забезпечує його результативність.

Ключові слова: особистість, духовність, духовне зростання особистості, глибинно-психологічні засади, "Особистісне Я", "Множинне Я" та "Сутнісне Я".

Изучение проблемы глубинно психологических принципов духовного роста личности в плоскости научных психологических исследований настоящего засвидетельствовало отсутствие единственного целостного понимания сущностного содержания последних. Идя путем теоретического анализа классических психологических концепций личности З. Фрейда, К. Юнга, А. Адлера, Э. Фромма, А. Маслоу, В. Франкла и современных концептуальных подходов к проблеме духовности личности Б.С. Братуся, И.О. Зеличенко, О.И.Климшин, О.П. Колесника, В.П.Москальца, Э.О. Помыткина, М.В. Савчина, мы приблизились к объективности познания глубинно-психологических принципов духовного

роста и понимания необходимости выработки новой стратегии исследования проблемы духовной жизни человека в рамках психологии – христианско-ориентированной.

Духовный рост является важным путем, на котором неминуемой является внутренняя борьба биологических и духовных сил, это путь поиска и нахождения человеком себя, путь оценки себя и своих поступков в соответствии с системой ценностей, идеалов, которые имеются в сознании человека. Возможность человека к духовному росту делают медиаторы, носителем которых является она сама и которые являются ее культурными "орудиями" (знак, слово, символ, миф) общения с богочеловеком как верховным посредником между человеком и Абсолютом (В.П. Зинченко).

Внутренний диалог, сущность которого представляют такие субъектные инстанции, как "Личностное Я", "Множественное Я" и "Сущностное Я", обуславливает особенности процесса духовного роста личности на глубинно-психологическом уровне и обеспечивает его результативность.

Ключевые слова: личность, духовность, духовный рост личности, глубинно-психологические принципы, "Личностное Я", "Множественное Я" и "Сущностное Я".

Studies of problem of deep psychological foundations of personality spiritual growth in the context of contemporary scientific psychological researches showed the absence of a holistic understanding of the essential content of the latter. Choosing the way of theoretical analysis of classical psychological concepts of personality by Z. Freud, C. Jung, A. Adler, E. Fromm, A. Maslov, V. Frankl, and contemporary conceptual approaches to the problem of spirituality of personality by B.S. Bratus, I.O. Zelichenko, O.I. Klymyshyn, O.P. Kolisnyk, V.P. Moskalets, E.O. Pomytkin, M.V. Savchyn, we approached to the objective knowledge of the underlying psychological principles of spiritual growth and understanding of the need to follow a new strategy of studying the problem of person's spiritual life within Psychology – that is Christian-oriented one.

Spiritual growth is presented as an important way in which the internal struggle of biological and spiritual forces is inevitable, this is the way of searching and finding the man himself, the way of assessing himself and his actions in terms of values and ideals that are in the mind of a person. The ability of a man to grow spiritually provides mediators and the man becomes the bearer of them, they are his cultural "tools" (sign, word, symbol, myth) of communication with the God-man as the supreme mediator between the man and the Absolute (V.P. Zinchenko).

The internal dialogue, the essence of which is represented by the following subjective instances such as "Personal Me", "Multiple Me" and "Essential Me", is determined with features of spiritual growth of the individual to deep psychological level and ensure its effectiveness.

Keywords: *personality, spirituality, spiritual growth of the individual, in-depth psychological principles, "Personal Me", "Multiple Me" and "Essential Me"*.

Постановка проблеми. В період тривалої економічної кризи, яку переживає українське суспільство, чітко прослідковується тенденція пріоритетності егоїстичної орієнтації – прагнення отримати якомога більше вигод для себе. Пропозиція товарів і послуг (іноді зовсім непотрібних, а то й шкідливих) породжує попит. У світі великої кількості пропозицій постає проблема вибору. В свою чергу, вибір людини визначає неповторність її особистості, її індивідуальність. Через власні життєві вибори людина обирає перспективу свого розвитку. Найважливішим для кожної людини є вибір сенсу життя та ідеалу, на який вона орієнтується, прагне досягнути.

Водночас сьогодні ми стаємо свідками втрати ціннісних пріоритетів та ідеалів і відповідно "психофізичної деградації екокультурних засад життя особистості" (О.І. Климишин). "У цьому контексті звернення до християнських цінностей, підкріплене справедливою соціальною політикою і реформами у сфері освіти і виховання підростаючого покоління, повинно привести до духовного відродження української нації, а відтак і до економічного прогресу держави" [4, 1].

Стан дослідження проблеми. У психологічній науці все більшої актуальності набуває проблема духовності. Пріоритетність духовної сторони існування людини є беззаперечним фактом. Вивчення духовності, її глибинно-психологічних засад є предметом дослідження багатьох науковців (Б.С. Братусь, І.О. Зеліченко, В.П. Зінченко, І.М. Ільчова, Е.І. Ісаєв, З.С.Карпенко, О.І. Климишин, Г.С. Костюк, С.Б. Кримський, С.В. Куцепал, С.Д. Максименко, В.П. Москалець, Е.О. Помиткін, М.В. Савчин, В.І.Слободчикова, Т.О. Флоренська). У кожного з них є власне бачення психологічного змісту духовності та водночас єдина мета – прагнення максимально наблизитися до її об'єктивного вивчення.

Мета статті: обґрунтування психологічного змісту глибинно-психологічних засад феномена духовного зростання особистості, що визначає психологічне благополуччя, цілісність, гармонійність особистості та її життєздійснення.

Виклад основного матеріалу. Духовне зростання – це багатовекторний процес, одним із напрямків дослідження якого є вивчення його глибинних засад. Для розуміння особливостей останнього необхідно, передусім, проаналізувати зміст поняття "духовне зростання" в контексті досліджень глибинної психології.

Центральним припущенням глибинної психології є наявність "під свідомою поверхнею" глибинних шарів свідомості, в яких відбуваються несвідомі процеси, що впливають на свідомі дії та враження. Ці ідеї були висловлені ще до Зигмунда Фрейда у філософії (Лейбніц, Шопенгауер, Ніцше) та в літературі епохи романтизму. На думку З. Фрейда, саме релігія та мистецтво є свого роду засобами ушляхетнення людських потягів, що відповідно послаблює антагонізм між "Воно" і "Над-Я". Ідентифікуючи себе

з ідеалами (міфи, перекази, ритуали), людина переживає нарцисичне почуття гордості. Гордість – потужна духовна сила, але у З. Фрейда гордість за значенням ближча до гордині. Мистецтво і релігія, в свою чергу, тільки пом'якшують антагонізм між біологічним і соціальним, але не підносять "Я" особистості над цим антагонізмом, підпорядковуючи його духові. Тобто, З. Фрейд не шукав духовності, "вершини" людини, яка тільки й є людиною, як висловився Парацельс [9].

Юнгівська архетипічна теорія розвитку особистості може бути названою вченням про самосвідомість, про фундаментальну роль у становленні і "розширенні" особистості глибокого і адекватного усвідомлення людиною себе [1, 16]. Високий рівень розвитку самосвідомості виступає у К. Юнга як "трансцендентна функція". Цей термін тісно пов'язаний із юнгівським поняттям *індивідуації*. Виходячи за межі лиш часткового знання себе, заглиблюючись у різні сфери власного несвідомого й осмислюючи (частково) їхній зміст, людина усвідомлює свою неповторність, індивідуальність, *своє особистісне покликання та призначення* [1].

Йдучи за логікою досліджень К.Г. Юнга, кінцевою метою духовного зростання людини є пошук власної душі – осягнення самості. "Самість – найвища точка духовного розвитку людини, центр переплетення істотних несвідомих і усвідомлених змістів психіки, загальнозначущий ідеал, тотожний Богові всередині людської душі. Бог – той внутрішній символ, у якому поєднуються природна і позаприродна сутності людини" [13, 250]. Власне, саме в архетипах закладений потенціал духовного зростання людини, а сама духовність володіє могутньою енергетикою і виступає головною спонукальною силою людини як суб'єкта свого духовного життя та творця власної долі. Розвиваючи ідею про те, що психічна енергія людини переміщується визначеними руслами, К. Юнг доходить висновку: в людини, окрім біологічних, ментальних та душевних каналів, існує також моральний або етичний канал [1].

Спроби наближення до психологічного змісту духовного зростання знаходимо і в науковому доробку неофрейдистів А. Адлера та К. Хорні. Зокрема, А. Адлер рушійною силою особистісного розвитку визначає комплекс неповноцінності та змістовно однозначні "прагнення до влади" – "прагнення до переваги" – "прагнення до досконалості". К. Хорні вказує на властиву людині "основну стурбованість". Прагнення до досконалості та наближення до "особистісного ідеалу", що міститься у сфері несвідомого, зумовлюють необхідність прояву творчих сил людини та можливість реалізації нею своєї сутності [12].

В гуманістичному психоаналізі Е. Фромма, як вважають В.П. Москалець і М.В. Савчин, духовному в людській природі надається особливе значення. Здійснюючи акцент на екзистенціальній проблематиці існування людини, Е. Фромм вказує на існуючий конфлікт, який зумовлюється належністю людини до природи і тим, що людина виходить за межі природи внаслідок здатності усвідомлювати себе, інших, минуле і

теперішнє [8]. Людина, вийшовши за межі біологічного світу, водночас залишається спорідненою з ним власним біологічним потенціалом: вона народжується, живе та помирає як будь-який інший біологічний організм. Однак при цьому їй не властивий спокій незнання власної кінечності, притаманний усім іншим живим організмам, що живуть в рамках програм свого виду. Свідомість зробила людину чужою й самотньою в природному світі, сповнила її почуттям страху, породила екзистенціальну суперечність пошуку та знаходження відповідей на питання про її місце в світі, про її призначення, мету і сенс її буття. Такого роду пошуками, за Е. Фроммом, позначені всі внутрішні психологічні потенції особистості, драма її життя і драма історії, народження в муках істинної сутності людини [8].

Оптимізація людського життя полягає у становленні всебічно розвиненої особистості, що перебуває у досконалій єдності зі світом. Процес становлення особистості передбачає сприймання людиною своєї власної природи, досягнення ідентичності свого Я у своїй глибинній сутності, яка містить основи досконалості, представлені ідеалами свободи, справедливості та любові. Це ті ідеали, орієнтуючись і втілюючи в життя які, людина зможе досягнути *досконалості* [9].

Погоджуючись із З. Фройдом стосовно існування у людській психіці інтеріоризованого "Над-Я", А. Маслоу доповнює існуюче уявлення про свідомість людини іншим, "другим" типом свідомості, який більшою чи меншою мірою властивий всім. Це є внутрішньо властива людині свідомість, основу якої утворює несвідоме і передсвідоме сприймання нею власної природи, долі, здібностей, покликань [6, 30]. "Людська особистість – це водночас і реальне, і потенційне. Потенціал людини – її самість – осередок моральних цінностей, що є її майбутнім, яке є активним у кожен момент теперішнього" [6, 40]. Керуючись "метамотивацією", людина не тільки піднімається над собою, досягаючи "справжньої особистості". Вона також піднімається над цивілізацією, до якої належить. Самоактуалізація унікальна, бо кожна людина має власний індивідуальний потенціал особливостей, можливостей, талантів.

Чи не найвагоміший внесок у царину досліджень доглибинних засад духовного зростання особистості здійснив В. Франкл. На його думку, саме духовне робить людину вільною. Мається на увазі свобода людини по відношенню до її біологічної, психічної та соціальної природи. Духовне підносить людину над собою – самотрансцендентує, що і є, на думку В. Франкла, сутністю людської екзистенції. Моральність людини як здатність до внутрішнього аутентичного вибору між добром і злом є стрижнем і найістотнішим виявом її духовності. Внутрішнім механізмом цього вибору виступає совість як здатність до вибору добра та заперечення зла. Совість – це існує в глибині людського ества *alterego*. Вступаючи в діалог із совістю (між *ego* і *alterego*), людина спілкується з Богом, який виступає партнером у найінтимніших розмовах. В такому розумінні духовність спонукає людину до пошуку сенсу її буття в щоденних життєвих ситуаціях і

в процесі духовного зростання ставить перед нею питання граничного сенсу – віри в Бога.

М.В. Савчин дійшов висновку, що "людина онтологічно виражається як цілісність, яка має різні виміри. Будучи учасником емпіричної дійсності, вона має свою справжню батьківщину в іншій сфері реальності як буття на межі між матеріальним світом і Богом. Духовність – це не продукт культури, що нав'язаний людині ззовні, це істинне ество людини, що дримає в глибинах її духа, її несвідомого [10, 79].

Яскраво виражену релігійну позицію в трактуванні внутрішніх детермінант розвитку духовності особистості займає О.І. Зеліченко: "...духовність – це пошук Бога у власній душі, це життя з Богом, у Богові, любов до Бога і несення божественного світла любові людям, дарування їм творчого божественного світла" [2, 242]. Внутрішньо ініційований духовний розвиток має стадіальний характер та визначається рівнем розвитку самосвідомості особистості упродовж онтогенезу. Так, на ранніх його етапах розвиток духовності відбувається "без участі "Я" людини", а духовність проявляється у формі "вищих переживань": раптово відкривається краса пейзажу, охоплює почуття безмежної любові, осяює цікава думка. В такому розумінні прояв духовності носить неусвідомлений характер. Надалі, із становленням самосвідомості особистості, духовний розвиток стає більш відрефлексованим, а людина, виступаючи суб'єктом, який усвідомлює себе, здатна здійснювати "активну діяльність" – "духовну роботу", спрямовану на знаходження сенсу власного життя. Духовна робота починається з появи бажання змінити себе та інших по відношенню до Бога і спроби щось зробити для цього. Спочатку ця робота має хаотичний характер. Однак із часом усвідомлення її результату та способів його досягнення набуває рис необхідності та ясності [2, 208-210].

Зосереджуючи увагу на внутрішньому світі людини, суть якого визначають переживання самоті, О.П. Колісник розробляє інтегративно-холістичну концепцію особистості, відтворюючи "архітектуру потоків психіки та ступенів духовного розвитку" людини [5]. Її суть визначають виокремлені та означені буттєвий (психосоматичний, двопівкульний, довербальний, досвідомий, доконсенсусний, доконвенційний, досоціальний, доособистісний, онтичний, синкретичний), рефлексивний (психоспільнотний, лівопівкульний, вербальний, свідомий, консенсусний, конвенційний, соціальний, особистісний, гностичний, елементаристський), духовний (внутрішньопсихічний, правопівкульний, трансвербальний, трансконсенсусний, надсвідомий, постконвенційний, надсоціальний, надособистісний чи трансперсональний, аксичний, холістичний) потоки. Останні відрізняються ступенями духовного розвитку індивіда, тобто мірою безпосередності переживання контакту з вартостями, особливо з надособистісними. Кожен потік психіки має чотири ступені духовного розвитку: буттєвий – психофізіологічний, психоархетипний, психоонтичний та психоментальний; рефлексивний – психопрактичний, психогностичний, психосоціальний та егопсихічний; духовний – психоіндивідуальний,

психогуманний, психохолістичний та психотрансперсональний. Критеріями ступеневої відмінності та диференціації є суб'єктивні смислові поля, переломні переживання, нові цілі як нові ідеальні смисли, психічні механізми саморозвитку особистості, набір методик і технік для цілеспрямованого становлення потрібного механізму саморозвитку особистості, як і сама концепція особистості [3, 77–78].

О.Б. Орлов у контексті обговорення концепції психологічної структури людини А. Менегетті зауважує: "...Ін-се людини, її внутрішнє ядро, позитивне. Дане ядро має в собі все для повноцінної самореалізації людини, в тому числі і спрямованість самореалізації. Чим більше людина відхиляється від цієї спрямованості, тим інтенсивніше, як правило, відчуття невдоволеності..." [11, 150]. Відповідно, можна стверджувати, що джерело ініціювання духовного зростання, духовної реалізації особистості знаходиться в самій людині. В ньому представлений також і певний ідеал цього розвитку.

За визначенням О.І. Климишин, духовне зростання – "це важливий шлях, на якому неминучо є внутрішня боротьба біологічних та духовних сил, це шлях пошуку та знаходження людиною себе, шлях оцінки себе і своїх вчинків відповідно до системи цінностей, ідеалів, що є у свідомості людини" [3, 105]. Вочевидь, духовне зростання особистості передбачає рефлексію нею власних дій та вчинків, життєвих переконань та пріоритетів. "Духовний розвиток особистості уможливають медіатори, носієм яких є вона сама, і які є її культурними "знаряддями" (знак, слово, символ, міф) спілкування з Боголюдиною як верховним посередником між людиною та Абсолютом (В.П. Зінченко)" [4, 10–11].

Цінною у розгляді глибинно-психологічних особливостей духовного зростання особистості є ідея, запропонована О.І. Климишин, щодо онтопсихологічних особливостей внутрішнього діалогу. На основі християнсько-орієнтованого підходу науковець визначає такі суб'єктивні інстанції останнього: "Особистісне Я", "Множинне Я" та "Сутнісне Я", які зумовлюють особливості духовного зростання особистості на глибинно-психологічному рівні. "З появою на світ людини її психіка є певним потенціалом її розвитку як особистості. Цей потенціал становить її "Сутнісне Я". І це "Сутнісне Я" – вроджене, іманентне (О.І. Зеліченко, С.Л.Франк, Е. Фромм та ін.), воно презентує деякий теоретично досяжний ідеал досконалого буття – єдність "Я-ідеального" і "Я-духовного" [3, 290].

Найважливішого значення набуває внутрішній діалог між "Сутнісним Я" та "Особистісним Я", адже духовне зростання відбувається в результаті "...внутрішньої готовності особистості наблизитися до свого Сутнісного Я й актуалізувати його смислопокладальну здатність щодо Особистісного Я шляхом самопізнання, самовизначення, самотворення і самотрансцендування". Духовно зростаюча особистість "...прагне в повсякденній вчинковій активності стверджувати духовні пріоритети – віру, надію, добротність, милосердя, жертвовність, мудрість та ін." [4, 15]. "Відповідно віра, надія, любов виступають духовними цінностями –

диспозиціями особистості, яка перебуває на шляху духовного сходження до Святинь Духа" [там само]. Вищевказані цінності є складовою онтологічного потенціалу Сутнісного Я і передумовою формування рис характеру.

Висновок. Проведений тут аналіз наявних класичних психологічних концепцій доглибинних засад духовного зростання особистості засвідчує відсутність єдиного цілісного розуміння сутнісного змісту цього процесу, однак, у свою чергу, наближує до об'єктивності пізнання природи останніх та необхідності вироблення нової стратегії дослідження проблеми духовного життя людини в рамках психології.

1. *Antsyferova L.I.* Arhitepicheskaia teoriia razvitiia lichnosti Karla Hustava Iunga [Psychological magazine] / L.I.Antsyferova // Psihologicheskii zhurnal. – 2000. – [Т. 21]. – № 21. – S. 16-26.
2. *Zelichenko A.I.* Psihologiiia duhovnosti [Psychology of Spiritual life] / A.I. Zelichenko. – М. : Izdatelstvo Transpersonalnogo Instituta, 1996. – 400 s.
3. *Klymyshyn O.I.* Psihologiiia duhovnosti osobystosti: khrystyiansko-orientovanyi pidhid [Psychology of Spiritual Life of Personality: christian oriented approach] / O.I. Klymyshyn. – IvanoFrankivsk : Hostynets, 2010. – 440 s.
4. *Klymyshyn O.I.* Khrystyiansko-psyhologichni osnovy rozvytku duhovnosti osobystosti [Christian psychological foundations of spirituality of identity]: Avtoref. dys. Nazdobyttia naukovoogo stupenia doktora psyhologichnyh nauk: 19.00.07. – O.I.Klymyshyn. – К., 2013. – 46 s.
5. *Kolisnyk O.P.* Integratyvno-kholistychna kontseptsiiia osobystosti [Integrative- Holistic concept of personality] /O.P. Kolisnyk// Zbirnyk naukovykh prats Instytu psuhologii im. H.S. Kostiuka APN Ukrainy / za red.S.D. Maksymenka. Т.X, chast.4. К., 2008. – S. 262-272.
6. *Maslou A.* Psihologiiia bytiiia [Psychology of being]: Per. s angl. / A.Maslou. – М. : "Refl-Buk", К. : "Vakler", 1997. – 304 s.
7. *Moskalets V.P.* Psyhologichniy zmist duhovnosti i duhovnist mystetstva [Psychological contents of spiritual life and the spirituality of arts] / V.P. Moskalets // Mentalnist. Duhovnist. Samorozvytok osobystosti. – I chast. – III rozd. К., 1994. – S. 284-286.
8. *Moskalets V.P.* Psyhologichni zasady vyhovannia natsionalnoi samosvidomosti [Psychological principles of upbringing of national self-confidence] / V.P. Moskalets // Ideia natsionalnogo vyhovannia v ukrainskii psyhologo-pedagogichnii naytsi XIX – XX st. – Kolomyia : Vik, 1997. – S. 283-285.
9. *Moskalets V.P.* Psyhologichni osnovy vyhovannia duhovnosti v ukrainskii natsionalnii shkoli [Psychological principles of upbringing of spiritual life at Ukrainian national school]: Avtoref. dys. na zdobyttia naukovoogo stupenia doktora psyhologichnyh nauk: 19.00.07. – К., 1996. – 49 s.
10. *Savchyn M.V.* Duhovnyi potentsial liudyny [Spiritual potential of human] / M.V.Savchyn. – Ivano-Frankivsk: Vyd-vo "Plai" Prykarpatskogo universytetu, 2001. – 203 s.

11. *Orlov A.B.* Ontopsyhologiiia: osnovnye idei, tseli, poniatia i metody [Ontopsychology: main ideas, aims, concepts and methods] / A.B.Orlov // *Voprosy Psihologii*. – 1994. – № 3. – S. 150-155.
12. *Horni K.* Nevroticheskaia lichnost nashego vremeni.Samoanaliz [Neurotic personality of our time. Selfanalysis] / K.Horni. – M. : Izd. gryppa "Progress" – "Universitet", 1993. – 480 s.
13. *Jong C.G.* Two essays an analytical psychology / C.G.Jong. – N.Y. – 1956. – 250 p.